

فرهنگ جامع مرجع شناسی
محمدرضا محمدی
سازمان چاپ و انتشارات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
تهران، ۱۳۷۶

اگر قرار باشد ویراستار تمایزهای سبک‌شناختی پدیدآور را نیز تغییر دهد باید در کل اثر این کار را انجام دهد که معمولاً امکان‌ناپذیر یا بسیار مشکل است.

اصل فرعی پویش جامع در ویرایش، مشابه اصل «پیمانگی بهینه»^۸ در روش‌شناسی مدیریت برنامه علمی است: «اگر هر صفحه اثر یک پیمانۀ برنامه محسوب شود، کل پیمانۀ‌های اثر باید یکنواخت ویرایش شوند.»

۲. مشخص بودگی نوع ویرایش: نوع هر ویرایش باید در آغاز و در پایان آن به طور روشن و دقیق مشخص شود. به عبارت دیگر، پیش از شروع ویرایش، وظیفه ویراستار باید کاملاً مشخص شده باشد و در پایان آن نیز ویراستار باید یادداشت یا گزارشی تدوین کند که در آن، مراحل و کارهای انجام شده دقیقاً مشخص شده باشند. مثلاً در آغاز ناشر یک کتاب از ویراستار می‌خواهد که کتاب را از نظر رسم‌الخط، املا، دستور زبان، ارجاعات و مستندنویسی ویرایش کند. ویراستار نیز موظف است که «فقط همین امور» را انجام دهد و در پایان، نتیجه اجرای امور را به صورت یادداشت یا گزارش، همراه با متن کتاب به ناشر تحویل دهد.

این اصل نیز ظاهراً مانند اصل قبلی، ویراستاری را به عنوان یک عمل مکانیکی در نظر می‌گیرد، در حالی که فقط برخی از امور ویراستاری مکانیکی هستند. گاهی ناشر از ویراستار می‌خواهد که کتاب را «هر طور که صلاح می‌داند» ویرایش کند. در این صورت هم اصل حاضر، نفی‌کننده انعطافها نیست: می‌توان استدلال کرد که ناشر وظیفه تعیین مشخصات ویرایش را به خود ویراستار سپرده است.

اگر قرار باشد ویراستار تمایزهای سبک‌شناختی پدیدآور را نیز تغییر دهد مطابق اصل فرعی اول باید در کل اثر این کار را انجام دهد و مطابق اصل حاضر باید با شرح وظیفه تعیین شده توسط سازمان مطابقت داشته باشد که معمولاً سازمان چنین وظیفه‌ای را به عهده ویراستار نمی‌گذارد.

با توجه به ملاحظات مربوط به تمایزهای سبک‌شناختی و پذیرش استانداردهای نشر، بین ویراستار و پدیدآور هیچ نوع اختلافی نباید پیش بیاید.

اصل اساسی ویرایش مفهوم لزوم پیروی ویراستار از شرح وظایف تعیین شده را نیز در بر دارد.

با نگرشی دیگر به ویرایش، اصل فوق را می‌توان در دو اصل جزئی‌تر زیر نیز بیان کرد:

۱. پویش جامع،
۲. مشخص بودگی نوع ویرایش.

به عبارت دیگر، به جای اصل اساسی ویرایش می‌توان این دو اصل را به کار برد.

۱. پویش جامع: متن ویرایش‌شدنی از نظر دقت باید از آغاز تا پایان به طور یکسان یا به اصطلاح یک‌دست پویش و ویرایش شود. مثلاً اگر متن از ۱۰۰ صفحه تشکیل شده و برای آن ۵۰۰ دقیقه زمان در نظر گرفته شده باشد باید برای هر صفحه ۵ دقیقه وقت صرف شود تا کل صفحه‌ها یک‌دست ویرایش شوند و دقت صرف شده برای کل صفحه‌های کتاب یکسان باشد.

اصل فوق ظاهراً ویرایش را به عنوان یک فعالیت مکانیکی در نظر می‌گیرد. البته ویرایش دارای انواع و سطوح گوناگونی است و فقط در یکی از آنها یعنی «نمونه‌خوانی» چنین اصلی کاملاً صادق است. در برخی از ویرایشها، ویراستار نقش بسیار مهمی دارد و به ویژه ناچار است در صفحاتی که نیاز به مطالعه و پژوهش دارد وقت بیشتری صرف کند. مثلاً در یک متن ۱۰۰ صفحه‌ای، ویرایش بعضی صفحه‌ها به چند دقیقه زمان نیاز دارد اما زمان مورد نیاز بعضی صفحه‌های دیگر چندین ساعت و یا حتی چندین روز است. اما این مسئله نیز اصل فوق را مخدوش نمی‌سازد: اصل، فقط یک چیز را نفی می‌کند:

دقت تصادفی در ویرایش کردن صفحه‌ها تجربه نشان می‌دهد که برخی از ویراستاران در ویرایش یک اثر دقت یکنواخت به خرج نمی‌دهند و صفحه‌های اولیه را با صرف وقت و دقت بیشتر ویرایش می‌کنند. این، همان مسئله «دقت تصادفی در ویرایش» است که با اصل فرعی پویش جامع تعارض دارد.

پیشگفتار

کتاب حاضر که نام «فرهنگ» بر خود دارد در واقع، پاسخ به صدها سؤال است که برای هر خواننده و نویسنده‌ای پیش می‌آید. سؤالاتی که دانستن پاسخ بسیاری از آنها خواندن و نوشتن را در سطوح مختلف آسان‌تر و کارآمدتر می‌کند. مباحثی که در این فرهنگ به صورت واژگان و با ترتیب الفبایی انگلیسی تشریح شده، عبارت‌اند از:

۱. انواع کتاب: مثلاً فرهنگ، واژه‌نامه، دانشنامه یا دایرةالمعارف، تزاروس، کتاب درسی، اطلس، کتابنامه، نمایه‌نامه، استنادنامه، چکیده‌نامه، استنادنامه، زندگینامه، رمان، داستان کوتاه، شعر و دهها مورد دیگر. همچنین اجزای کتاب، مانند فصل، بخش، مدخل، پاراگراف، جمله، سرصفحه، عنوان، پانویس، ارجاعات، پیوسته، نمایه، فهرست مطالب و دهها مورد دیگر.

۲. روزنامه‌نگاری: مثلاً روزنامه و انواع آن، مجله و انواع آن، خبرگزاری، خبرنگاری، دبیری خبر، سرمقاله، مطلب، خبر، گزارش، تفسیر و دهها مورد دیگر.
۳. کتابخانه: مثلاً مفاهیم اساسی کتابخانه، انواع کتابخانه، رده‌بندی در کتابخانه، رده‌بندی کنگره، رده‌بندی دیوئی، انواع خدمات کتابخانه، طراحی کتابخانه، ارزیابی کتابخانه و دهها مورد دیگر. بعضی از مدخلهای این گروه از مدخلهای فرهنگ، نسبتاً مفصل هستند و هر یک در چند صفحه آمده‌اند. آشنایی با این واژگان، استفاده از کتابخانه را آسان و دلچسب می‌سازد.

۴. منابع مرجع غیرکتابی: امروزه منابعی که به عنوان مرجع قابل استفاده هستند تنها به کتاب و روزنامه و مجله محدود نمی‌شوند. رسانه‌هایی چون رادیو، تلویزیون، سینما، فیلم مستند، نوار، عکس، ویدئو، میکروفیلم، میکروفیش، دیسک سی دی و دهها مورد دیگر نظیر آنها، در رساندن اطلاعات نقش اساسی دارند. این واژگان نیز در فرهنگ تشریح شده‌اند.

۵. کامپیوتر: کامپیوتر را باید جزو یکی از مهم‌ترین رسانه‌ها و ابزارهای اطلاع‌رسانی نوین به حساب آورد. واژگان مربوط به

ابزارهای کامپیوتری، بانک اطلاعاتی، شبکه‌های کامپیوتری، پست الکترونیکی، فکس، اینترنت، وب، بی‌بی‌اس و تعداد زیادی از منابع و رسانه‌ها و مباحث دیگر مربوط به مرجع کامپیوتری به ویژه اینترنت مجازی به تفصیل تشریح شده‌اند.

۶. ویرایش و نویسندگی: مثلاً انواع ویرایش، انواع شیوه‌ها و سبکهای نویسندگی، قوانین حق چاپ، روشهای علمی جستجوی اطلاعات، پژوهش، تدوین روش‌شناسی، فیش‌نویسی، خلاصه‌سازی، نقد و بررسی، نقد علمی، ارزیابی علمی متن، تحلیل اطلاعات، زبان از دیدگاه مرجع‌شناسی، نقطه‌گذاری، حروف‌چینی علمی، و دهها مورد دیگر. مباحث مقدماتی مانند نقطه‌گذاری و طرز تنظیم کتابنامه و کالبدشناسی کتاب نباید تنها برای نویسندگان و ویراستاران و مترجمان مهم باشند: یک خواننده عادی کتاب نیز باید با این مطالب آشنا باشد تا از منابع استفاده درست نماید.

۷. نشر و چاپ: مثلاً حروف‌چینی کاربردی، نمونه‌خوانی، صفحه‌آرایی، مراحل چاپ، انواع چاپ، کاربردهای کامپیوتر در امر چاپ، مسائل قبل از چاپ، صحافی، انواع قطع کتاب، مراحل نشر و دهها مورد دیگر.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

این کتاب مجموعه ۱۶ مقاله است. شماری از مقاله‌های این مجموعه درباره کتابخانه‌های مختلف و نکاتی از وضع نشر کتاب در کانادا و امریکاست. طی اقامت دو سال و خرده‌ای در آن دو کشور، از تعداد نسبتاً زیادی کتابخانه و چند مرکز انتشاراتی و مرکز پژوهشی و آموزشی نشر بازدید کرده‌ام و با دو کتابخانه بزرگ به گونه‌ای همکاری داشته‌ام. می‌توان گفت این مقاله‌ها حاصل مشاهده و تجربه مستقیم است.

مقالات مربوط به نشر کتاب قرار بود به صورتی جداگانه منتشر شود، اما چون احتمال می‌رفت که چاپ آن به تأخیر بیفتد، فعلاً چند مقاله از آن مجموعه که بیشتر کاربرد آموزشی و برنامه‌ریزی دارند، در اینجا آمده است. امیدوارم نوشته‌های مربوط به نشر کتاب در فرصتی دیگر آماده شود و به نظر خوانندگان علاقه‌مند به این مباحث برسد.